

Pécseli Király Imre húsvéti énekének újonnan előkerült kézírata. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának töredékgyűjteménye kincseket rejt. Bár a gyűjtemény legtöbb darabja latin nyelvű és a középkorból származik, elvétve található közöttük későbbi kézirat is. Az OSZK Fragm. C 116 jelzetű töredéke magyar nyelvű. Talán egy szétbontott könyvkötés alól kikerülő makulatúra lehetett – előéletéről sajnos nincs adatunk, növedéknaplószám nem tartozik hozzá.

A 200×155 mm méretű papírlap állapota jó, bár a bal szélén a szövegből néhány betű lekopott. Vízjel nem látható rajta, és margók híján oldalszám sem maradt meg, ha egyáltalán volt. Pécseli Király Imre (1590 k. – 1641 k.) református lelkész és költő egyik alkotása, a „Feltámadt a mi életünk” kezdetű ének négy versszaka található rajta jól olvasható, lendületes kurzív írással írva, a 17–18. század fordulójáról. A címet és a szerzőt nem jelöli meg, a versszakokat aláhúzással választja el, a 2. versszak után, az aláhúzás alatt magyar notációval lejegyzett kotta nyomai fedezhetők fel. A szövegrendezés nem arra utal, hogy egy nagyobb corpus része lett volna, inkább alkalmi lejegyzésnek tűnik egy üres lapra, vagy egy azóta elenyészett kézirat üresen maradt (vagy éppen legutolsó?) levelére. Hátoldala beíratlan.

A Balaton-felvidéki Nagypécselyen, bizonyosan nem nemesi családból született Király Imre Pápán és Somorján végezte iskoláit, majd a komáromi iskola rektora lett. 1609 májusában Kanizsai Pálfi János és Samarjai János társaságában indult el a heidelbergi egyetemre, ahol megismerte Szenci Molnár Albertet. Pár év múlva visszatért Komáromba, és itt szolgált, majd élete újabb fordulatot vett, a háborús események és az ellenreformáció üldöztetései közepette menekülnie kellett, és Érsekújváron telepedett le. Esperesként ebben a városban működött 1641 körül bekövetkezett haláláig.¹

A retorikát², katekizmust³ és ábécéskönyvet is író Pécseli Király Imrének nem ismerjük túl sok versét. A *Régi Magyar Költők Tára* 15 magyar nyelvű darabot hoz tőle⁴, a korábbi református énekeskönyv (RÉ) hat éneket, a 2021-ben kiadott *Új Református Énekeskönyv* (ÚRÉ) pedig mindössze ötöt, a legismertebb közülük a „Krisztus Urunknak áldott születésén...” kezdetű karácsonyi ének (ÚRÉ 401, RÉ 315). Érdekesség, hogy két ének esetében – ÚRÉ 163 (RÉ 205), ÚRÉ 196 (RÉ 278) – Pécseli szerzőségét időközben megcáfolták, a korábban neki tulajdonított IPC monogram ugyanis nem őt, hanem barátját és pályatársát, Kanizsai Pálfi Jánost (Ioannes Paulides Canisaeus) rejti. Pécseli monogramja ERP (Emericus Regius Petselius) alakban volt használatos.

A töredéken található vers az *Új Református Énekeskönyv*ben az 504-es számot viseli, az 1948-as keltezésű régióban pedig a 350-est. A hagyományokhoz ragaszkodó gyülekezetek bizonyára örömmel énekelik a 17. századi szerzőnek ezt a ma már kevésbé ismert húsvéti énekét, amely Papp Anette szakértő

¹ Pécseli életéről ld. Klaniczay Tibor összefoglalását: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század*, 2, Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei, szerk. Klaniczay Tibor, Stoll Béla, Bp., Akadémiai, 1962 (a továbbiakban RMKT), 250–256; KECSKEMÉTI Gábor, *Pécseli Király Imre ismeretlen művei, Új kontextusok 17. századi irodalom- és esztétörténetünkhöz = Irodalomtörténeti Közlemények*, 117(2013), 88–108; inkább népszerűsítő jellegű munka MÁRKUS Mihály, MAYERNÉ PÁTKAI Tünde, *Pécselyi Király Imre élete, munkássága és költészete*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2019; VÁSÁRY Dániel, *Pécseli Király Imre élete és énekei*, Esztergom, Laiszky János Könyvnyomdája, 1907; valamint PÁKOZDI Csaba, *Pécselyi Király Imre élete és irodalmi munkássága* című dolgozata, amely a Johannita Rend Magyar Tagozatának pályázatára íródott 2017-ben, Tatán.

² Magyar fordítását nemrégiben CONSTANTINOVIITSNÉ VLADÁR Zsuzsa készítette el, PÉCSÉLI Király Imre, *Bevezetés a retorikába két könyvben*, Anyanyelvápolók Szövetsége, Bp., Trezor, 2017.

³ Ld. HELTAI János, *Irénikus eszmék és vonások Pécseli Király Imre műveiben = Irodalom és ideológia a 16–17. században*, szerk. Varjas Béla, Bp., Akadémiai, 1987 (Memoria Saeculorum Hungariae, 5), 209–230.

⁴ RMKT, 7–35.

ismertetése szerint Fehérvásarnapra ajánlott⁵. A református egyházzene nagy alakja, Berkesi Sándor a természeti képekkel díszített 2. versszak szépségét emeli ki⁶, de figyelmet érdemel a 3. versszak képszerű leírása is az angyalról, illetve a Feltámadott megjelenéséről Galileában a tanítványoknak, Pétert név szerint is kiemelve közülük.

Bár a 17. században igen népszerű ének lehetett a katolikus és a protestáns egyházakban is, a vers kézirati hagyománya meglehetősen szegényes. A *Régi Magyar Költők Tára* Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás verseit feldolgozó kötetében a *De resurrectione D. N. I. C.* címet és a 14. számot viseli⁷. Klaniczay Tibor szövegkiadásának forrásaként mindössze két kéziratot sorol fel (RMKT, 279). Ezek a Csurgói Református Gimnázium Könyvtárában őrzött *Csurgói graduál* 44a–b levele, valamint a *Kecskeméti graduál* (MTAK K74) 227. oldala. A *Csurgói graduál*ba az Invocatók után, a Zsoltárok elé írták be a verset két másik ének társaságában (ezek egyike a „Krisztus Urunknak áldott születésén” Pécselitől, a másik pedig Tolnai Borbély Gergely „Teljes keresztyénségnek szent serege” című verse, amelyet szintén az előző dallamára volt szokás énekelni⁸). Pécseli szerzőségét az ének fölé írt cím tanúsítja: „De Resurrectione D. N. I. C. E. R. Petsse.” A *Kecskeméti graduál* esetében sem a kódex törzsanyagához tartozik az ének, a másoló, Stephanus Werboy utólag, 1685-ben („Die 14 Martii”) jegyezte bele, „MÁS” címszó alatt.

A *Csurgói graduál*ban az első és harmadik beírt vers fölé (44a illetve 45a levél) a másoló egy dátumot jegyzett be, a következő formában: „Anno Domini 163. Die 9 Decembris”, illetve másodszer rövidebben: „Anno 163. 9 Decembris”. A dátum, amelyre más fogódzó híján magának a graduálnak a datálása is támaszkodik, több mint talányos. A graduál felfedezője és első leírója, Kálmán Farkas református lelkész és zenetörténész 1880-as híradásában a kéziratban egymás után kétszer is majdnem ugyanúgy szereplő évszámot egyértelműen 1763-nak olvassa.⁹ Barla Jenő¹⁰ 20 évvel későbbi, részletes leírásában 1639-et ír, a második dátumbejegyzés évszámát egybeolvasva az utána következő 9-essel, ami pedig a hónap napját jelenti. Tévedése egészen a mai napig tartja magát, a graduált a későbbi szakirodalom egy része is így datálja¹¹, bár Stoll Béla Bibliográfiájában (és a *Régi Magyar Költők Tár*ában egyaránt) a mértéktartóbb „Anno Domini 163 [!] Die 9 Xbris” változat mellett voksol¹², a graduál keletkezését így az 1630-as évekre helyezve. Fekete Csaba a 17. századi, délvidéki graduálokról írt monográfiájában¹³ a félreérthető keltezés problémájára rámutatva,

⁵ <http://egyhazzene.reformatus.hu/v/394/> (letöltve: 2023. 04. 29.).

⁶ <https://reformatus.hu/egyhazi/hirek/feltamadt-a-mi-cletunk/> (letöltve: 2023. 04. 29.).

⁷ RMKT, 33–34.

⁸ Ld. RMKT XVII/17, *Evangélikus és református gyülekezeti énekek (1601–1700)*, szerk. H. Hubert Gabriella, Bp., Balassi, 2016, 17.

⁹ KÁLMÁN Farkas, *A csurgói énekes-könyv = Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő* 2(1880), 565.

¹⁰ BARLA Jenő, *Írott énekgyűjtemények a XVII. századból = Protestáns Szemle*, 12(1900), 325–344.

¹¹ HORVÁTH Cyrill, *A Batthyány-codexről = Irodalomtörténeti Közlemények*, 15(1905), 429; SZABÓ T. Attila, *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században*, Zilah, 1934, 21; 71; FERENCZI Ilona, *Csurgói graduál 1639*. [Hasonmás és átirat], Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, 2000.

¹² STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*, Bp., 1963, 2. javított és bővített kiadás (1542–1840), Bp., Akadémiai, 2002, 62.

¹³ FEKETE Csaba, *Örvendőzzünk körösztyénök, Délvidéki graduáljaink hagyománya a 17. század első felében*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2012 (Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok, 15), 127.

a maga részéről szintén óvatosabb álláspontra helyezkedik (1630-as évek). A kérdés a paleográfia eszközeivel nem dönthető el megnyugtatóan a kézirat kodikológiai vizsgálata után sem¹⁴.

A kézirat papírra íródott, és majdnem minden második oldalán látható vízjel, méghozzá kétféle. A kódex 52. leveléig tartó első részhez tartozó vízjel egy 62×65 mm méretű ágaskodó szarvast ábrázol, ID monogrammal¹⁵. A papírt a lámkeréki papírmalomban önthették az 1630-as években. Az 53. levélnél kezdődő második rész más papírra és más kézzel íródott. Ez a gyengébb minőségű, későbbi papír talán szintén erdélyi szász vidékről való, egyelőre beazonosíthatatlan vízjele címert ábrázol három kereszttel¹⁶, alatta „Got ist mein Trost” (sic!) felirattal, befoglaló méretei: 55×35 mm. Számunkra szerencsére a kézirat első részének a vízjele az érdekes, ami a datáláshoz ugyan nem ad további fogódzót, de szintén az 1630-as évekre mutat. Érdekesség, hogy az MTA KIK Könyvtárában őrzött 1637-es keltezésű *Kecskeméti graudál* (K74) papírján ugyanez a szarvas vízjel látható.¹⁷ Talán merész feltételezés lenne mindebből egy korabeli graduálmásoló-műhely léteére következtetni, de a két kézirat rokon volta nagyon is valószínűnek tűnik.

Barla Jenő érdeme, hogy felfedez egy másik dátumot is a még a restaurálás¹⁸ előtti állapotában látott könyvben. A 20. levélre egy tulajdonosbejegyzést ragasztottak be, 18. századi kézzel írva: „Anno 1767. esztendőben lett Mesterré Liber János Patria Labodiensis.” Barla a kódex provenienciájára kitérve (326) azt állítja, hogy az „nem csurgói eredetű, az egyházmegye valamelyik egyházából került oda Czibor Mór tanár könyvtárnoksága idejében 1860–70 közt”. Hogy pontosan melyikből, azt Liber János tanítóságának (= mester) helyéből gondolta volna kideríthetőnek, de következtetésében adatok híján ennél tovább nem ment. Liber János személyére vonatkozólag azonban akad néhány fogódzónk, ha nem is sok. A Dr. Antal Géza dunántúli református püspöknek a belsősomogyi egyházmegyében 1926. április 11–15. és 1927. május 15–31. között tartott egyházlátogatásáról szóló emlékkönyvbe¹⁹ anno bejegyezték a meglátogatott egyházak történetét is, név szerint felsorolva a lelkészeket és a tanítókat. Kálmánca tanítóinak sorában említenek egy bizonyos Liber Jánost, pontos dátum nélkül, de valamikor 1751 és 1780 közöttől. Pár évvel később, 1784-ben már a szintén somogyi Bolháson, egy régi, azóta szétszedett pecsénnyomón jelenik meg Liber János neve²⁰. 1767-ben tehát Liber János Kálmáncaán kezdhetette működését, így minden bizonnyal énekeskönyvünk is ott volt használatban ebben az időszakban. Az 53a és 53b oldalon, a belívek változásával együtt újabb tulajdonosbejegyzés található, bizonyos Kecskeméty Mihályé, ám sajnos az ő kiléte még kevésbé adathalható.

¹⁴ Köszönöm Violáné Bakonyi Ibolyának, a Csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium Könyvtára vezetőjének, hogy lehetővé tette számomra a *Csurgói graduál* autopsziás vizsgálatát.

¹⁵ Köszönöm Pelbárt Jenőnek a vízjelek meghatározásához nyújtott segítségét.

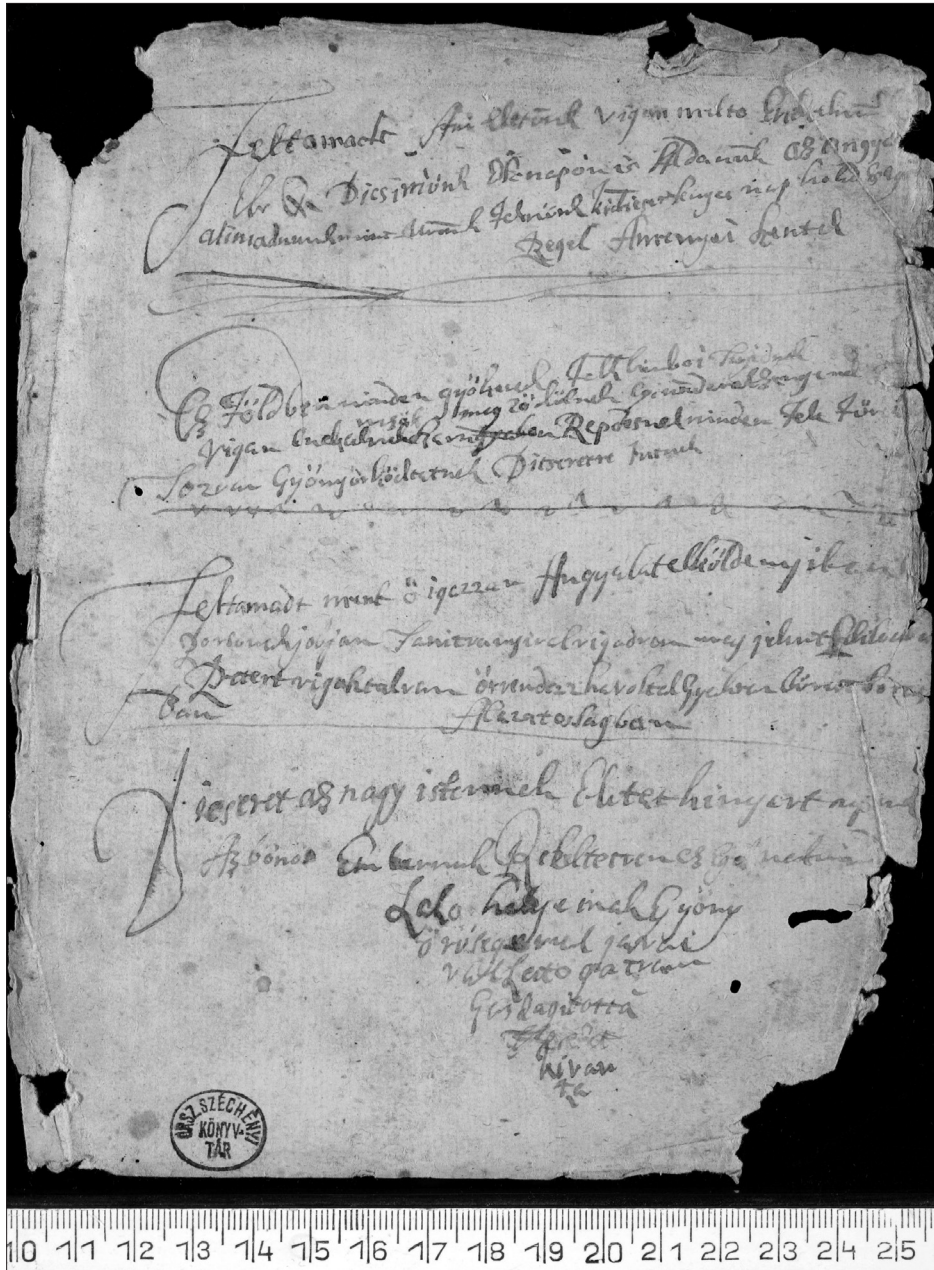
¹⁶ Hasonló szerkezetű vízjelet használtak a környéken a 16. században, de a német nyelvű felirat nélkül, vö. MAREȘ, Al, *Filigranele hirtiei întrebuintate în țările române în secolul al XVI-lea*, București, 1987, No. 710 (1574, Alba-Iulia).

¹⁷ Szintén említésre méltó, hogy a *Kecskeméti graudál* 231. oldalára bejegyzett 1637-es dátumban szereplő 1-es és 6-os mennyire hasonlít a *Csurgói graduál* dátumának egyedi számjegyeire.

¹⁸ A nagyon rossz állapotban lévő *Csurgói graduált* a Magyar Országos Levéltár restaurálta a *Kálmáncai graduállal* együtt, 1985-ben.

¹⁹ *Emlékkönyv főtiszteletű és méltóságos Dr. Antal Géza dunántúli református püspök úrnak a belsősomogyi egyházmegyében 1926. április hó 11-től 15-ig és 1927. május hó 15-től 31-ig tartott egyházlátogatásáról*, szerk. Nemesdédi Szabó Bálint, Pápa, 1929.

²⁰ Ld. A *Csurgó és Környéke Közéleti és Kulturális lap* XXXI/9, 2022. szeptemberi számának helytörténeti rovatában ismertetett jegyzéket: Héjjas Károly bolhási lelkipásztor, *A'bolhási reformált egyházban hivataloskodott lelkészek és tanítók*, 14.



1. ábra. OSZK Fragm. C 116

A református kéziratokon túl a kéziratos, katolikus források közül tartalmazta a verset a csonkán maradt és sajnos 1990 óta lappangó *Zemlény-énekeskönyv* 1668-ból: „64a–64b lapon, 5 szakaszból álló húsvéti ének”²¹, valamint az *Écsi-énekeskönyv* 1725-ből (Pannonhalmi Főapátság Könyvtára 10 a E 29/3, 240). Csak az első versszakot örökíti meg egy, az RMKT kiadása óta előkerült, 18. századi kézirat, a kántori használatra készült ún. *Deák-Szentes-kézirat* (OSZK Ms. Mus. 4374), 39–40 (84. sz.)²².

A nyomtatott énekeskönyvek közül katolikus oldalról a *Cantus catholici* 1651-es változata (75–76) közli először a verset²³, kottával, protestáns részről pedig a *Lőcsei énekeskönyv* 1696-os kiadása²⁴ (450)²⁵. A katolikus változat egy versszakkal hosszabb (a többletstrófa a 2. és 3. versszak közé ékelődik be), címe pedig itt ‘Mas Regi Enek’. A szöveg hagyományban a legfeltűnőbb különbség a versszakok számán túl a 3. versszak első mondatának eltéréseiben figyelhető meg.

Csurgói graduál 1630-as évek	Cantus Catholici 1651	Kecskeméti graduál 1685	Lőcsei énekes- könyv 1696	OSZK Fragm. C 116 17–18. század
Föl tamadt mert ő igazan, Ang’alat küldé el nyilván, Az Istennek jobban	Feltámadt mert ő igazán, Angyalát küldé el nyilván, ül Istennek jobbján	Föltámat mert ő igazzan, Angyalát küldé el nyilván, az Istennek jobbján	Feltámadt mert ő igazán, Angyala jelenté nyilván koporsónak jobbján	Feltámadt mert ő igazzan angyalat elkölde nyilván [ko]porsonak jobban

A katolikus és a korábbi református források az „Angyalát küldé el nyilván, az / ül Istennek jobbján” változatot hozzák, míg a *Lőcsei énekeskönyv* és nyomában a *Református Énekeskönyv* modern kiadásai az „Angyala jelenté nyilván koporsónak jobbján” verziót fogadják el. Töredékünk megőrzi az „angyalát elkölde” szerkezetet, de így folytatja: „koporsónak jobban”. Vagyis az OSZK Fragm. C 116 szövege fontos helyet tölt be a források között, egyfajta átmenetet képezve a református és a katolikus szöveg hagyomány közt. Elképzelhető, hogy valóban a katolikus változat a korábbi (erre utal a dallam gregorián eredete), s Pécseli ezt dolgozta át a reformátusok számára, így a nehezebb olvasatú szöveget tekinthetjük a prédikátor-költő leleményének. Mindenképpen figyelemre méltó azonban ez a most előkerült kézirat-töredék, amennyiben az ének református szövegváltozatát őrzi, méghozzá annak korai, átmeneti formájában.

Sajnos Pécseli saját kezétől származó írás jelenleg nem ismert, levelei csak másolatban maradtak fenn²⁶, s csupán egyetlen meglévő tulajdonosbejegyzéséről tudunk, egy, a Debreceni Egyetemi Könyvtárban őrzött, Antwerpeni, Christophe Plantin nyomdájában, 1587-ben készült Vulgátában („E.R. Peczei” formában). A Nagy Szent Leó pápa homíliáit tartalmazó, egykor Pozsony környékén őrzött, jelenleg lappangó Vitéz-kódex Pécselitől származó possesszorbejegyzését Csontos János

²¹ DOMOKOS Pál Péter, *Zemlény János kéziratos énekeskönyve (XVII. sz.) = Erdélyi Múzeum*, 1939, 4, 355–364.

²² L. KÖVÁRI Réka, *A Deák–Szentes kézirat (The Deák–Szentes Manuscript)*, Bp., Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, MTA BTK ZTI, 2013 (Magyar Ferences Források, 6).

²³ Ld. PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., 1970, Nr 237/I; DOBSZAY László, *A magyar népének, I*, Veszprém, 1995, 2006², Nr. 449.

²⁴ OSZK RMK I 1493/ b.

²⁵ H. HUBERT Gabriella az RMK I 1460 jelzetű, 1694-es *Lőcsei énekeskönyvet* jelöli meg az ének első előfordulásaként, ld. *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., Universitas, 2004, 307.

²⁶ Ld. RMKT, 256–261.

még autopszia alapján írhatta le²⁷, de feljegyzése sajnos csak a szöveget őrzi, az írásképről fotó nem készült. Így a feltételezést, hogy esetleg autográfál állhatunk szemben, megkockáztatni sem mernénk, annál is kevésbé, mert a szerző bizonyára szignózta volna a saját alkotását.

Álljon itt végezetül az OSZK Fragm. C 116 betűhű átírata, megőrizve az eredeti helyesírást és a sorokra tördelést:

[1] Feltamadt a mi életünk vígan melto enekelnünk
Ur Q[ristust] dicsírnünk e sz[ent] napon is aldanunk az angyal[ok]
al imadnunk mint Urunkat felnünk kit dicser fenyés nap hold es egi [se-]
regel a menyei szentek

[2] Ez földben minden gyökerek fagnak bimboi terjednek
mezők meg zödülnek egi madarak zengenek [fakon]
vigan enekelnek szarnyakon repdesnek minden fele fővek [illa-]
tozvan gyönyörködtetnek dicseretre intnek

[3] Feltamadt mert ő igazzan angyalat elkölde nyilván [ko-]
porsonak jobban tanitvanyival vigadvan meg ielent Galileaban
Petert vigasztalvan örvendezz ha voltal gyakran bünert siras-
ban alazatosagban

[4] Dicseret az nagy istennek eletet ki nyert nepenek
Az bönös embernek reszeltetven ez egeknek min[den]
lako helyeinek gyöny-
örüsegevel javai-
val latogatvan
gazdagítottta
tereset
kivan-
ta.

KISDI KLÁRA

²⁷ CSONTOSI János, *A Pozsonyi sz. Ferencziek tartományi könyvtárának codexei = Magyar Könyvszemle*, 3(1878), 48–54, itt: 49. A lappangó kódexről ld. FÖLDESI Ferenc leírását, *Csillag a holló árnyékában, Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2008, Nr. 27.